

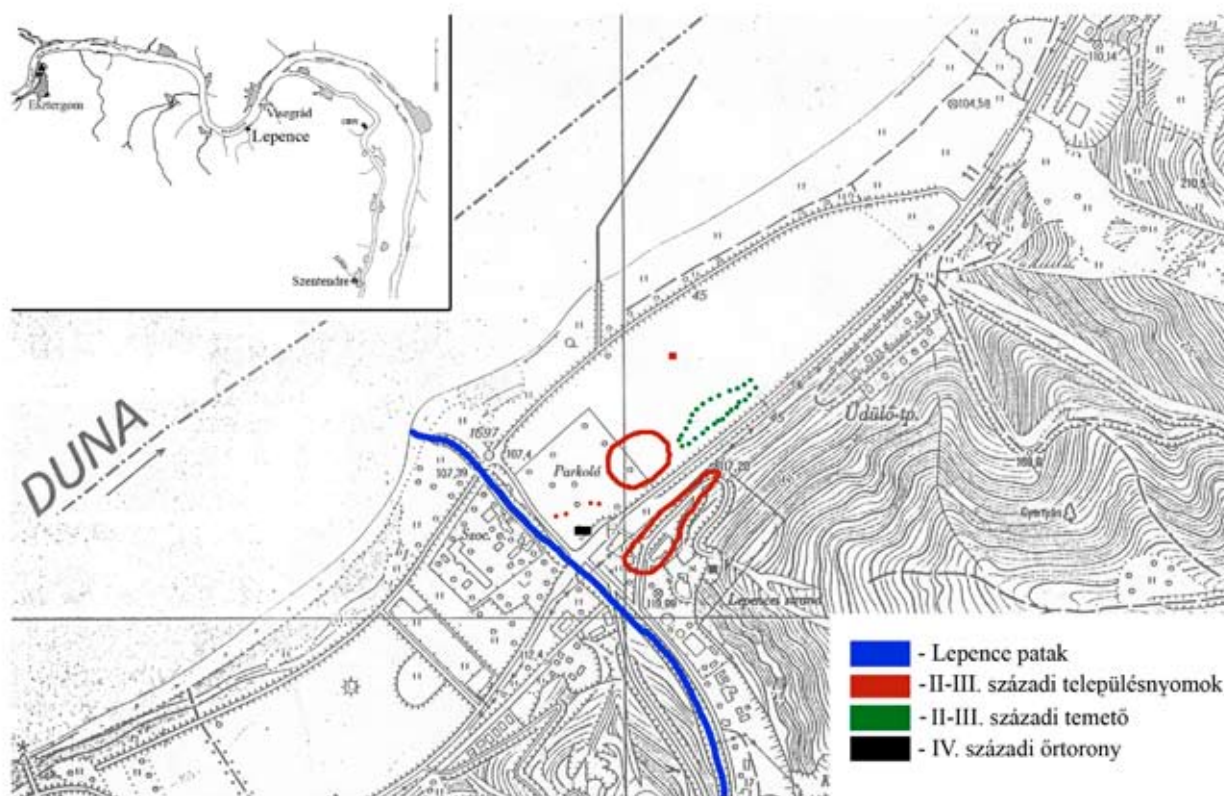
Boruzs Katalin

**Római kori településnyomok Visegrád-
Lepencén**
(Előzetes jelentés a 2008. évi ásatásról)

2012

MÁTYÁS KIRÁLY MÚZEUM
VISEGRÁD

Visegrád-Lepence, római kori jelenségek (Kartográfiai vállalat 1984-es térképe alapján)

A 2008. márciusától október közepéig tartó, kb. 16.000 m²-re kiterjedő megelőző feltárás során 4 korszak objektumai kerültek napvilágra. Egy későbronzkori temető 96, különböző rítusú (kövel körberakott, kőpakolásos, urnásíros, szórthamvas) sírja mellett nagy mennyiségű kerámiatöredék köthető ehhez a korszakhoz. A római kort mintegy 60 sütő/főző kemence, egy edényégető kemence és egy kőalapozású építmény képviseli.¹ A számos, egy kisebb területre koncentrálódott Árpád-kori edénytöredéket nem lehetett pontosan objektumhoz kötni – feltehetőleg ezeket a korábbi évek építkezései megsemmisítették. Míg az őskortól a kora középkorig terjedő leletanyag nagyjából ugyanarra a területre lokalizálható, addig egy későbbi, XVIII-XIX. századra tehető malomépület ezektől kissé távolabb, a patakhoz közelebb helyezkedett el.

1 Itt szeretnék köszönetet mondani Gróf Péter ásátásvezetőnek, hogy a római kori anyagot feldolgozásra átengedte.

Római kori jelenségek

A Lepence patak jobb partján lévő² római kori lelőhely ismert már korábbi ásításokból,³ amelyek során főleg a Dunához közelebbi, lapályos részt kutatták meg. A 2008-as idényben a Dunától távolabbi, már a közeli domboldalt is érintő területet tártuk fel (1-2. kép).

A domboldal emelkedését követve, szinte az egész területen megtalálható egy 20-30 cm vastagságú sárgásbarna vagy sötétbarna, enyhén faszenes, helyenként paticspettyes, római kerámiában és állatcsontban gazdag réteg.⁴ A lelőhelyről származó fibulák és az érmek nagy része is ebből a rétegből való. Ez alatt az egyseges réteg alatt jelentkeztek az objektumok foltjai - túlnyomó többségében hamusgödörrel

2 Földrajzi viszonyok bővebben: Boruzs 2007, 219.

3 GRÓH 1983, 26; GRÓF-GRÓH 1987, 31; GRÓF-GRÓH 1988, 32; GRÓF-GRÓH 1996, 22.

4 Ugyanez a domborzati viszonyokat követő réteg megfigyelhető a 86/V. és 86/X. szelvények metszetalain is – ld. Ásatási napló 1986.

A 2008-as évi ásatási terület részlete (Civertan Bt.)

rendelkező kemencék. A terepviszonyokat követve az objektumok 4 szinten helyezkedtek el. Egymáshoz viszonyított távolságuk szabálytalan: van ahol 4-5 méter, máshol akár a 30 métert is eléri.⁵ Öt szuperpozíciót találtunk: két esetben egy korábbi platnit vágtak el az új kemence hamusgödrének kialakításakor (53-54, 42. obj.), a többi esetben a korábbi kemence hamuzójába építették az új sütőfelületet, ezért ezek alapozása mélyebbre került (3-12, 48-49, 139-141. obj.).

A kemencék kör vagy enyhén ovális alakúak, egyrétegű platnival, vörösre égett felmenő tapasztással, amely általában 20-50 cm magasságig maradt meg. Szájnyílásuk többnyire Ny vagy ÉNy felé nézett, esetenként 1-2 közepes nagyságú kövel rakták ki. Hosszúkás (trapezoid) vagy kerekded, sekély hamusgödör csatlakozott a kemencékhez. A kemencék illetve a hamusgödörök betöltésében csekély mennyiségű kerámatöredék, állatsont, vagy néhány behul-

lott kő volt. A fent leírt objektumok funkciójukat tekintve, valószínűleg sütő/főző kemencék lehettek.

A 41. objektum maradt fent a legjobb állapotban: keményre égett sütőfelülete 200 cm átmérőjű volt, 90 cm magasságú felmenő tapasztása majdnem az egész boltívet kiadta. A kemence aljának átvágása során derült ki, hogy az agyagréteg alatt kavicsal és kerámatöredékekkel rakták ki az alapot – ezzel is növelve hőtartását. További bontás során, feltehetőleg az objektum legkorábbi fázisát, egy egyszerű, kb. 80 cm átmérőjű kis sütőfelületet is megfigyeltünk. Hamusgödre kerekded formájú volt, a kemence szájához közeli részen vörösre égett széllel. A 27. objektum kemencéjében két kutya csontváza volt eltemetve. Valószínűleg a használaton kívüli kemencébe különböző időben, természetes úton elhullott állatokat (házikedvenceket?) temettek el (3. kép). A 42. objektum 210 cm-es sütőfelülete nagyon keményre égett, alapozását ökolnagyságú kövekből és hasonló nagyságú, vastagfalú hombártöredékekből készítették. A

⁵ Kérdéses még, hogy hány kemence működhetett egyidejűleg.

Őskori sír bolygatásával kialakított kemence

139. objektum szintén igen nagyméretű volt, platnijának alapozása két rétegből állt: alul függőlegesen, felette vízszintesen rakott kerámiatöredékekből alakították ki.

Eltérő formájú az 1. és a 85-103. objektum, melyek azonos időben működő kemencebokok lehettek. Ezek igen nagy (4-5 m hosszú), 80-100 cm mély hamusgödörrel rendelkeztek, gazdag leletanyaggal. Az 1. objektum 3, közös hamusgödörrel rendelkező (sütő)kemencéből állt. 2 kemencének kővel rakták ki a száját – részben őskori sírok köveiből –, platnijukat 2-3 cm-es kavicsrétegre rakott, egyesre simított tapasztással alakították ki. Felmenő faluk 90-100 cm-es magasságig maradt meg, ebből tudjuk, hogy kissé nyújtott, kúpos boltozatuk volt. A harmadik kemence, melynek sütőfelülete mintegy 30-40 cm-rel magasabban volt, kemény, sárga agyaglépcsővel csatlakozott a hamusgödörbe. Alapozását kerámiatöredékekkel és sárga agyagba rakott kavicsal rakták ki. Mivel magasabbra épült, palástja jobban lepusztult, mint a másik két kemencének. Bár ez utób-

bi kemence kiépítése teljesen más, az objektum 3 kemencéje működhetett egy időben is, mert nem vágták egymást, de feltételezhető, hogy az eltérően kialakított kemencét később építették hozzá a már meglévő hamusgödörhöz.

A 85. és 103-as objektum szintén 3, közös hamusgödörrel rendelkező kemencéből állt. A 2 (sütő)kemencének (85. obj.) kővel rakták ki a száját, egyiknek patics- és kerámiatöredékes, másinak csak edénytöredékekből készített alapozása volt. A harmadik kemence (103. obj.) teljesen eltérő kialakítású, megjelenésű volt: ez a lelőhely egyetlen edényégető kemencéje (4-5. kép). Tapasztása szürkére égett, kör alakú rostélyát 4, kővekből rakott oszlop tartotta. A tüztér és az égetőtér közötti légáramlást lekerekített téglalap alakú lyukak biztosították. A rostély egyik szélén beszakadt, ettől kezdve nem használták az edényégetőt, mert a beomlott rostélydarabok a tüzelőtérből kerültek elő. Az égetőtér és a tüztér betöltésében igen sok szürke házikeramia töredék volt, de rontott darabot az első átvizsgálás során nem találtunk.

Faltenbecher, behúzott peremű tálak, kisebb fazekak készülhettek az egyébként kicsi, kb. 1 m átmérőjű edényégetőben a töredékek tanúsága szerint.

Egyetlen esetben fordult elő, hogy a római korban bolygattak őskori temetkezést. Úgy tűnik, hogy természetes folyamatok eredményeként, a domboldal aljánál lévő őskori sírokat 20-50 cm-es réteg fedte be, amelybe nem ástak bele a II-III. században – így valószínűleg nem is tudták, hogy egy temető fölé építkeztek. A 149. objektum kemencéjét egy kőszorral kerített őskori sír (148. obj.) megbolygatásával alakították ki (7. kép), úgy hogy a körivet félig meghagyták, alá ásták be a kemencét. A kövek egy részét a száj kialakításához használták fel. A kemence betöltésében nagyon sok kő volt, de kemenceboltozatot nem sikerült megfigyelni. A sírból származó edények darabjai a kemence környékén szétszórva kerültek elő. A kemence és a hamusgödör alakja, mérete hasonló a fent említett kemencebokrokéhoz, de a terü-

leten áthaladó szennyvízcsatorna miatt az objektum többi része nem kutatható. Ugyanezen ok miatt nem határozható meg pontosan a 149, 165. és 174. objektum egymáshoz való viszonya, valamint kialakításuk sem. A 149. objektum nagy hamusgödörben – az aljtól mintegy 60 cm-re - 80 cm átmérőjű, kisebb kövekből agyagtapasztással kialakított kemence van (165. obj.), ennek sütőfelülete felett 80 cm-rel másik kemence aljának maradványait (174. obj.) figyeltük meg. Ez utóbbi esetben a nagyfokú károsodás miatt nem zárható ki, hogy középkori kemence maradványáról van szó. Ugyancsak 149. objektum hamusgödörében, vízszintes, keményre égett paticsos, téglás szintet (padlószintet?) találtunk, két szélénél 1-1 fagerenda szenesedett maradványaival.

A kemencéken kívül a lelőhelyen egy négyszögletes, 530x560 cm-es kőalapozású építmény is napvilágra került (92. obj.). Alapfalai kb. 50 cm szélesek, 3-5 kőszori magasságig megmaradt, agyagba rakott kövekből állnak (6.

92. objektum bontásának kezdete

kép). A falak vonala és szélessége is egyenetlen. Mivel a környéken kevés hasonló követ találtunk, a belvilágban és a Ny-i falon kívül talált lenyomatot, vörösre-feketere égett paticsdarabok alapján feltételezhető, hogy karó- vagy vesszőfonatos, agyagtapasztásos felmenő falai lehettek (8. kép). Tetőzete zsindelyes lehetett, mert csak 1-2 tegulatörredék került elő a feltárás során, és az alapfalak mérete is ezt igazolja. A paticsrögök egy nagyjából vízszintes vonal felett figyelhetőek meg – ez talán a padló, vagy járósínt helye. Az épület betöltése a Ny-i részen csak 10-20 cm, a K-i oldalon is alig 50 cm vastag, ezért (is) kevés a leletanyaga. Valószínűleg az objektum pusztulása és az erózió miatt figyelhető meg Ny-i irányban az építményen túl a talajban a sok paticsdarab-paticsszemcse. Feltételezhető, hogy az épület kora megegyezik a kemencékével, pontosításához a leletanyag behatóbb vizsgálata szükséges. Kérdéses az objektum funkciója: műhely, lakóház, őrtorony vagy út melletti építmény lehetett? A feltárás során nem sikerült olyan jelenséget megfigyelni, ami a kemencék között egy kis ház léteire utalna. Megfigyelő- vagy őrtoronykénti meghatározása ellen szól, hogy 200-250 m-re É-ra, 1987-ben a Duna partjához közel Gróf Péter és Gróh Dániel már feltártak egy kis őrtornyot, amit téglabélyegek és érmek alapján szintén a II-III. századra datáltak.⁶ Talán valamilyen út menti építmény lehetett, mert a lelőhelyen mintegy 20 m hosszán megfigyelt kavicsos-sóderes út éppen a Ny-i fal előtt haladhatott el (9. kép). Az ÉNy-i irányú út 220-240 cm széles, kavicsozását mintegy 20 cm-es vastagságban lehetett megfigyelni, az út felszínén kisebb-nagyobb vasszegek, patkótörredékek, sőt érmek is voltak.

A területen talált 5 csontvázas sír vagy sírmaradvány nehezen köthető korhoz, mert mind melléklet nélküli volt. A 40. objektum halottját a 141. objektum hamusgödörébe ástott sírba temették el. A 109. objektum csontvázat szabályos gödörben, római rétegbe, de más objektumot nem bolygatva temették el. Tőle 20 cm-re kis bronz bulla került elő, de nem egyértelmű, hogy a sírhoz tartozott-e.

A leletanyag értékelése

A leletanyag összetétele egységes, a II-III. századra jellemző. Sem a korai, sem a késői korszakból nem került elő számottevő kerámianyag, csupán néhány IV. sz-i szórvány érem van a területről, valamint a XVIII-XIX. sz-i malom árkából egy törött hagymafejes fibula.

A kisebb kemencékből néhány jellegtelen kerámiatörredék és állatcsont került napvilágra, a leletanyag nagyobb része a 20-30 cm vastagságú rétegből és a nagy, közös hamusgödörökből származik - leginkább szemét/hulladék jellegű.

Az anyag nagy részét kerámiatörredékek tették ki: terra sigillata-, szürke házikerámia-, sárga agyagú festetlen, festett és fémes fényű edénytörredékek. Ezen kívül kisebb-nagyobb bronz- (érmek, fibulák, gyűrűk, tűk, betűk, veretek, övcsatok, karikák) és vastárgyak (kések, kolomp, fibula, szegek), 150 zacskó állatcsont, valamint néhány kisebb üvegtörredék került napvilágra (10. kép).

Kerámia

Terra sigillata⁷

Az ásatás egyik nagy eredménye a kb. 550 db töredék napvilágra kerülése, amely a 86-87-es feltárásból, feltehetőleg ugyanennek a telepnek a széléről előkerült 120 darabbal együtt már igen szép mennyiség – a település jellegét tekintve.

Az edénytörredékek főleg rheinzaberni, kisebb arányban westerndorfi és pfaffenhofeni műhelyből származtak, két Schwabmünchenben készített töredék volt. Formai besorolásukat tekintve legnagyobb számban tálak (Drag. 37, 31 és 32) és poharak (Drag. 33) kerültek elő. Több, barbotinleveles és vésett üvegedény utánzó díszítésű kis vázatörredék (Drag. 54), és egy dörzstál kiöntőjének töredéke (Drag. 43) is előkerült. Az edények gyártási ideje a késő Antoninus - Severus korra tehető, legkésőbbi a III. sz. közepére datálható.

6 Gróf-Gróh 1988, 41.o.

7 A teljes anyag (1986-87 és 2008. évi ásatások) meghatározását dr. Gabler Dénes végezte, akinek ezúton mondok köszönetet.

Sárga agyagú edények

Legnagyobb változatban korsók fordulnak elő: megtalálható a festett és festetlen, 1-2-3 fülű, nyomott gömb, gömb, enyhén ovális alakú forma is. Ezeken kívül festett sávós, tűzdelt díszítésű edények képviselik még ezt a típust. Poharakra már jóval kevesebb példát találtunk: néhány fémes fényű vagy homokbeszórásos, vékonyfalú, kis edény került elő, valamint egy narancsvörösre festett, barbotinpöttyökből kialakított szőlőfürtökkel díszített itáliai formákra emlékeztető pohár.⁸ A tálak közül a magasabb oldalfalú, belső oldalán vörösre festett (pompeii), és az alacsonyabb oldalú, narancssárgára festett forma a gyakoribb. Vízszintesen kihajló pere-

mű, vállnál élesen megtörő oldalú és a gyűrűs peremű, félgömbös forma is előfordul. Nagy számban kerültek napvilágra dörzstálak, festett és festetlen peremmel egyaránt. Ezzel szemben feltűnő a mécsesek alacsony száma.

Szürke házikerámia

Ebbe a csoportba tartozik a legtöbb töredék. Feltehetőleg nagyobb részük fazekakhoz köthető, - különböző peremváltozatok utalnak a sokféleségre. A tálak két nagyobb részre oszthatók: a behúzott peremű sekélyebb és a vízszintesen kihajló peremű, mélyebb változatra. Poharak között nagyobb számban fordulnak elő a Faltenbecherek, ezen kívül a nyomott gömbös, kis kihajló peremű formák. Nagy számban

⁸ BÓNIS 1942, XX. t. 71.

kerültek elő részben kézzel formált hombártörödékek is, egy részüket a kemencék alapozásában újrahasznosították. Ide sorolható még a sárgásszürkére égett, kúpos formájú szűrő, ami a mindennapi élet kelléke lehetett.

A II-III. században gyakori füstölőtálak és bepecsételt edények lelőhelyünkről az eddigi vizsgálatok alapján hiányoznak.

Üveg

Ahogy telepanyagnál megszokott, kevés értékelhető darab maradt fenn. Színtelen, vékonyfalú oldal-, halványzöld perem- és aljtörödékek kerültek elő, amelyek nem teszik lehetővé formai besorolásukat. Feltételezhetően asztali készlet darabjai, főleg poharak maradványai lehettek.

Fémek

Érmek

Előzetes vizsgálatuk alapján a hamvasztásos temető sírjaiban talált érmekkel⁹ egyidősek, többségük Severus kori. Szembetűnő különbség, hogy a 2008-as ásatási területen igen sok az ezüst vagy ezüstözött, szép verési képű darab.

Fibulák

12 bronzból készült fibula került elő a római rétegből. Ennek nagy része (8 db) az általánosan elterjedt, hosszabb ideig használt típusokhoz tartozik: egygombos erősprofilú, térd-, és csuklós szerkezetű T fibula.¹⁰ Az erősprofilú fibulákhoz hasonlóan az igen kisméretű (h=2.4 cm!) trombitafejű fibula is korai, I-II. sz-i datálást tesz lehetővé. 1-1 példány képviseli a II-III. századra jellemző harapófogó alakú, a lóalakú, és az emailos típusokat. A III. sz. elejétől jelennek meg a hagymafejes elődének tekintett csuklós szerkezetű T fibulák, melyeket a katonaság jelenlétéhez köthetünk.

Egyéb tárgyak

Az érmeken és fibulákon kívül a többi tárgycsoport igen kis számban képviselt. Érdemes megemlíteni a két, feltehetőleg fegyveröv dí-

⁹ Ld. BORUZZS 2006, 3. mellékletként Vida István táblázata

¹⁰ KOVRIG 1937, VIII, X, XII. csoport

szítésére készített bronz betűt, amely a 85. objektum környékéről került elő. Mindkettő magassága 2.8 cm, de kissé eltérő formájúak, ezért valószínűleg nem ugyanazon szöveghez tartoztak. Hátoldalukon mindegyik rögzítőcsap épen megmaradt.

Sírmellékletként viszonylag sok gomb és övveret található a lepencei temetőben, ezzel szemben alig került elő a települési rétegből. Kevés a szépségápoláshoz tartozó tárgy is: egy díszítetlen fülkanál és egy ólom tükörkeret töredéke szintén nem objektumhoz, csak réteghez köthető. Több bronz tű töredéke is napvilágra került, de funkciójuk meghatározása (töredettségük miatt) nem lehetséges. Jó állapotban maradt fenn egy vésett, kék köves gyűrű és egy ládikához tartozó gyűrűkulcs.

Vastárgyak

Restaurálásuk, feldolgozásuk még folyik, jelenleg annyi állapítható meg, hogy az előkerült vasak többségét kisebb-nagyobb szegek, késpengék és közelebről meghatározhatatlan töredékek teszik ki. Néhány érdekesebb lelet: egy kulcs, egy fibula és egy kis kolomp az 1. objektum környékről a római rétegből került elő. Szintén ezen a részen, az útfelszínen találtuk a szegek és patkók nagy részét. Külön értékelhető együttest képeznek a kőalapozású építmény belvilágából előkerült nagyméretű szegek és ácskapcsok.

Csonttárgyak

Kevés megmunkált csonttárgy került napvilágra az ásatás folyamán: az egyik kemencebokr hamusgödreből (1. obj.) egy ép, gömbös fejű hajtű, a római rétegből egy ár és egy dobókocka. A két, szintén hamusgödreből napvilágra került átfűrt agancskarika feltehetőleg amulett lehetett.¹¹ Az egyik nagyobb lyukú, feketére égett, simára kopott felületű. A másik darab szabályos lyukú, hátoldalán jól látható fűrésznymokkal.

Összegzés

A 2008. évi ásatások során az 1986-87-ben feltárt hamvasztásos temetőhöz tartozó, II-III.

századi falusias település részlete került napvilágra. A temetőtől Ny-i, DNy-i irányban lévő települési szint és az objektumok leletanyaga korban és minőségben is megegyezik a sírmellékletek anyagával: a legkorábbiak a II. század második felére – végére datálhatóak, de többségük a III. század első feléhez köthető. Néhány darab, így az ólom tükörkeret töredéke és a csuklós szerkezetű T fibula utal csak későbbi időszakra. A település pontos szerkezetét jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk meghatározni, mert az eddig szondázott területeken lakóházak nem kerültek elő – ezek a Duna partjához közelebb állhattak. További kutatás tárgyát képezi a kemencék használati ideje és az, hogy milyen szerepet tölthettek be a település életében: csak saját igények kielégítésére szolgáltak, vagy közreműködtek-e egy közeli erőd ellátásában is? Az ásatás során megfigyelt jelenségek közül nem utalt arra semmi, hogy valamilyen támadás pusztította el a települést, de ennek és a fenti kérdések megválaszolására további régészeti kutatásra lenne szükség.

Irodalomjegyzék

BORUZS 2006 Boruzs K.: A Visegrád-lepencei római kori hamvasztásos temető. ELTE Régészettudományi Intézet, szakdolgozat, kézirat. Budapest 2006.

BORUZS 2007 Boruzs K.: A Visegrád-lepencei római kori hamvasztásos temető. FIR-KÁK I. Győr 2007. 219-232.

BÓNIS 1942 Bónis É.: A császárkori edényművesség termékei Pannoniában. Diss.Pann. II. 20. Budapest 1942.

GRÓH 1983 Gróh D.: Visegrád-Lepence. RF I/36 (1983) 25-26.

GRÓF-GRÓH 1987 Gróf P. – Gróh D.: Visegrád-Lepence. RF I/40 (1987) 31.

GRÓF-GRÓH 1988 Gróf P. – Gróh D.: Visegrád-Lepence. RF I/41 (1988) 41.

GRÓF-GRÓH 1996 Gróf P. – Gróh D.: A visegrád-lepencei őrtorony és a későrómai szoborlelet. Savaria 22 (1992-1995) [1996] 21-24.

KOVRIG 1937 Kovrig I.: A császárkori fibulák főformái Pannoniában. DissPann. II.4.

11 Kováts István szóbeli közlése alapján.